

RESSENYES

Foto: A.M. Puig

INSTITUT D'ESTUDIS
EMPORDANESOS

Nota

Tot seguit passarem a ressenyar les Tesis Doctorals de ciències defensades l'any 2021 que tenen alguna vinculació amb l'Empordà. La recerca s'ha realitzant utilitzant el portal TDX (<http://www.tesisenxarxa.net>) on es poden consultar totes elles de manera íntegra. L'orde d'aquest apartat és la data de la defensa. Demanem disculpes si ens ha passat per alt alguna tesi defensada el 2021 i en tot cas demanem que ens ho comuniquieu i la incorporàriem als següents *Annals*.

CIÈNCIA EMPORDANESA A LA UNIVERSITAT

TESIS DOCTORALS*

Agricultural practices, biodiversity and ecosystem services provided by bats in Mediterranean crops

Autor: Puig, Xavier

Director: Stefanescu, Constantí; Pons Ferran, Pere

Universitat/Departament: Universitat de Girona. Departament de Ciències Ambientals

Data de defensa: 09-07-2021

Resum de la tesi. En aquesta tesi, s'ha avaluat l'efecte del maneig ecològic de vinyes i oliverars sobre diversos grups taxonòmics. Els organismes sèssils mostren diversitats majors en ecològic. Els organismes vàgils mostren una resposta més moderada, i els organismes més mòbils analitzats (aus) no mostren diferències entre pràctiques agrícoles. Els oliverars ecològics són seleccionats positivament per part d'espècies amenaçades de ratpenats (*Rhinolophus spp.*), posant-se de manifest la seva importància per a la conservació. Anàlitzem els serveis ecosistèmics de regulació que els ratpenats exerceixen en els arrossars. Els ratpenats depreden tant sobre plagues agrícoles (arnes i quironòmids) com sobre vectors de malalties humanes (mosquits). La intensitat amb la qual segueixen els moviments de les plagues per alimentar-se'n depèn del compromís cost-benefici, canviant les seves zones d'alimentació de forma evident quan hi ha plagues de mida més gran.

L'impacte econòmic pel que fa als costos evitats de pesticida per hectàrea i any s'ha estimat en uns 50 euros.

Evaluación del impacto del Cambio Climático (escenarios B1 y A2) en las aportaciones futuras generadas para el horizonte de proyección 2000-2050 en las cuencas del Fluvià y la Tordera en Catalunya

Autor: Cunillera-Montcusí, David

Directors: Gómez Valentín, Manuel; Candela Lledó, Lucila

Universitat/Departament: Universitat Politècnica de Catalunya. Escola Tècnica Superior d'Enginyers de Camins, Canals i Ports de Barcelona

Data de defensa: 29-07-2021

Resum de la tesi. Aquesta tesi pretén determinar els possibles efectes del canvi climàtic en els recursos hídrics futurs a la conca del Fluvià i la Tordera. Per determinar com el canvi climàtic afecta les aportacions en aquestes àrees, es va disposar de les projeccions per a la precipitació i la temperatura desenvolupades pel model meteorològic de circulació del clima ECHAM5 per als escenaris B1 i A2, proposats al quart informe de canvi climàtic presentat l'any 2007 per l'IPCC. La comparació de les projeccions amb les aportacions històriques prèviament modelades a la conca del Fluvià per a tots dos escenaris de canvi (B1 i A2) indiquen que les aportacions mitjanes anuals futures

disminueixen un 16,7% per a l'escenari B1 i un 28,2% per a l'escenari A2. Es pot observar per a ambdós escenaris en el període històric que quan el descens de precipitació varia entre el 2,5% i l'11,2%, les disminucions en termes d'aportacions són més grans, indicatiu que la resposta hidrològica amplifica l'efecte de la disminució de precipitació. Les noves sèries es caracteritzen per una distribució de la precipitació més heterogènia desagregant esdeveniments de pluja al llarg de més dies. Quan aquestes sèries són ingressades al model hidrològic, s'obtenen aportacions anuals més elevades a les obtingudes a través del primer escalat del model climatològic, amb increments d'un 9 a un 11% a les aportacions anuals per a ambdós escenaris de canvi (B1 i A2) i en ambdues conques. Per això no sols és important conèixer la quantitat de pluja futura per a una regió, també és important conèixer la seva distribució temporal atesa la seva influència en la resposta hidrològica.

Ecosystem functioning of Mediterranean confined coastal lagoons: ecosystem metabolism, main drivers and phytoplankton community

Autor: Bas Silvestre, Maria

Director: Quintana Pou, Xavier

Universitat/Departament: Universitat de Girona. Departament de Ciències Ambientals

Data de defensa: 19-10-2021

Resum de la tesi. Les llacunes costaneres mediterrànies de tipus confinat són cossos d'aigua poc profunds i dinàmics, amb un paper ecològic molt

important. Davant la regressió que han patit durant els darrers anys, entendre el funcionament d'aquests hàbitats per una correcta gestió i conservació esdevé fonamental. Avui dia, un dels descriptors més importants del funcionament ecosistèmic és el metabolisme, l'ús del qual s'ha incrementat amb l'aplicació de la tècnica de l'oxigen lliure i el desenvolupament de sensors cada cop més assequibles i fiables. La quantificació de les taxes metabòliques i la identificació dels factors que contribueixen a la seva variació temporal i espacial són molt importants per avaluar el comportament dels ecosistemes i la seva resposta a futurs canvis. Així, l'objectiu d'aquesta tesi va ser estimar el metabolisme ecosistèmic d'un conjunt de llacunes costaneres mediterrànies confinades a la maresma de la Pletera, identificar els seus principals factors de variació i la seva aplicació per estudiar el fitoplàncton.

HISTÒRIA, ART, MÚSICA, ACTUALITAT

Toponímia històrica del terme de Figueres

Antoni Egea

Societat d'Onomàstica, Ajuntament de Figueres, 2021

396 pàgines

Les monografies de toponímia s'han difós bastant aquests anys a Catalunya, però des d'un punt de vista geogràfic, les terres de Tarragona, seguint el

model del mestre Ramon Amigó, continuen dominant el mapa, ampliant cada vegada el territori estudiat, poble per poble. Fins ara, al nord de Catalunya, les coses eren diferents. Les monografies de toponímia municipal es comptaven amb els dits de la mà. Vilablareix, Vilallonga de Ter, Pals, la Bisbal, Sant Mateu de Montnegre, Osor, Portbou, i alguna cosa més. Avui això ha canviat i s'ha de celebrar. Al bell mig de l'Alt Empordà, la ciutat de Figueres amb els seus 45.000 habitants ja té un recull propi. Llevat de Reus i d'alguna manera també Tarragona, no hi havia cap localitat tan important estudiada a Catalunya. A més d'aquest tret notable, Figueres i els antics municipis de Sant Pau de la Calçada i Vilatenim inclosos en el treball, es troben en una zona poc estudiada pel que fa a la investigació onomàstica. Antoni Egea és un home discret i modest i tanmateix fa molts anys que publica treballs valuosos sobre l'Alt Empordà sense deixar mai de banda Figueres.

Toponímia històrica del terme de Figueres és un llibre fet amb paciència, treball i consciència. El seu autor no ha establert cap mena de límit per a explorar i descobrir documents als arxius de Girona, de Figueres, de Peralada, etc., durant molts anys. D'això simplement se'n pot dir passió. Actualment, Antoni Egea continua treballant sobre Figueres i prepara un complement al seu llibre... Més enllà de la publicació útil i necessària, la recerca que no s'acaba mai, també representa l'emoció i la felicitat de l'investigador. En aquest recull trobareu camins,

carrers, recs, fonts, horts, masos, cases, botigues, fondes, edificis religiosos, llocs de mala vida, noms de grans propietaris i gent pobra del vostre barri. Tot plegat amb anècdotes inoblidables i dades molt precises també sobre les transformacions de l'urbanisme durant aquests últims segles. Fragments d'història transcendent per als historiadors, amb batalles i soldats, i històries personals silenciades en els carrers més foscos... Si alguna cosa s'hagués de retreure a Antoni Egea, potser seria la humilitat del nom del seu llibre *Toponímia històrica del terme de Figueres*. No cal dir que es tracta naturalment d'una obra centrada en la toponímia, però entremig dels topònims, els noms, cognoms i renoms abunden. *La masada d'en Julià, el mas d'en Just, el mas Miqueló, can Mitges, can Nas de canya, el camp d'en Portolà, la costa d'en Sabater*, etc. Toponímia, doncs, i noms de persona també. L'autor, que no fa servir la paraula antroponímia, ens ofereix més de vint pàgines de cognoms del 1343, dels anys 1508 i 1514 i de la primera dècada del segle XVII. La segona paraula del llibre "històrica" també s'explica per la modèstia de l'investigador. Encara que no ho declari d'entrada, a la pàgina 26, presenta una relació de 15 informadors orals. Això ja no sols és història, sinó toponímia actual. En definitiva, aquesta obra no és una simple toponímia *històrica*, també ofereix informació del present.

Centrar-se ara en les aportacions del llibre sobre toponímia i dialectologia no serà gens fàcil per haver de triar entre les 2.500 entrades i més de 4.000

citacions que s'hi troben. Des de la dialectologia, la frontera política fixada el 1659 a l'Albera va donar sense cap mena de dubte un impuls especial al català del nord cap a una reoccitanització primer i una francesització creixent que encara dura. Al final, el rossellonès es va convertir en un dialecte peculiar que avui dia té els dies comptats. La toponímia tanmateix se situa per damunt d'aquest trencament històric. En aquest important recull no costa gaire de veure les analogies entre la llengua de l'Empordà i la del Vallespir. Fent una passejada de Figueres a Ceret –tot i les diferències entre els dos municipis (Ceret no arriba als 8.000 habitants– els paral·lelismes salten a la vista: *el carrer de Sant Ferriol, els Quatre Cantons, el Palol, el Palau, els Tints* (que també es poden trobar a Peralada), *els Caputxins, la Portella...* són carrers o llocs de Ceret i al mateix temps són de Figueres. Sortim de Ceret i ens endinsem en el Vallespir: *Canadell, la Colomina, Dona Morta, l'Estanyol, les Femades, la Figuerola, Gatillepis, la Llonganya, Sobrevila*, també són noms compartits a banda i banda de la frontera. Entre dialectologia i toponímia es poden esmentar igualment algunes formes relacionades directament o indirecta amb l'aigua. L'Alt Empordà i la Catalunya del Nord comparteixen els còrrecs, les palanques (que solen ser pontets de fusta), quan els còrrecs són més grandets són riberes (i no pas rieres com al centre i al sud de Catalunya) en aquest sentit la documentació antiga és explícita des del llatí *riparia*. Al cor de Figueres, sota la

rambla, encara i sempre hi passa *la Ribera*. Els derivats de ribera, riberada i riberal, també són empordanesos. La parella ribera i riu, en llenguadocià *ribièra* i *riu*, i en francès *rivière* i *ru*, uneix el nord de Catalunya amb Occitània i la Gàl·lia romànica, fins a Bèlgica. La pressió centralitzadora de la llengua dels mitjans de comunicació, però, va arraconant totes aquestes formes que, de moment, encara són vives a l'Alt Empordà. A més de la riquesa dialectal d'una llengua, la toponímia també assenyala els seus fonaments. Els noms de llocs són, en aquest sentit, un veritable museu arqueològic. Entre moltes coses *Toponímia històrica del terme de Figueres* esmenta un mot fòssil especialment interessant: toron o toró. El recull cita dos torons (un escrit amb u *el Turó*) que no representen muntanyes. Es tracta d'un sinònim de font o aiguaneix, present en català antic. Com d'altres formes en desús, repeteix sovint el concepte principal amb la insistència del nom comú esdevingut propi. A l'Alt Empordà més enllà de Figueres apareix *la font del Toró* a Darnius i a Sant Llorenç de la Muga; al Vallespir i al Rosselló *el Toró* a Morellàs, *la font del Toron* a Tellet, *el Toró* a Perpinyà... La clau geogràfica d'aquests torons amb significat inequívoc de font es troba a Occitània (Alibert, Louis. *Dictionnaire Occitan-Français* s.v. teron, terondèl / toron).

Un exemple entre mils, d'aquesta *Toponímia històrica del terme de Figueres*, un nou referent de l'onomàstica del nord de Catalunya.

Jean-Paul Escudero

El curs del Fluvià en el tram baix. Segles xvi-xx. De Sant Pere Pescador a Empúries

Marisa Roig Simon

L'Escala: Ajuntament de l'Escala,
Col·lecció Arxiu Històric de l'Escala,
2020

151 pàgines

L'estudi del territori i de la interrelació amb els seus habitants des d'una perspectiva històrica és un àmbit de recerca que, sense ser nou, ha experimentat un notable impuls en les darreres dècades a redós de l'anomenada Història ambiental. L'interès i la preocupació creixents pel medi ambient han conduït a plantejar-nos interrogants al voltant dels canvis viscuts pel territori en el decurs dels segles i a propòsit de les formes com els humans hem interactuat històricament amb els elements i els recursos que el conformen.

En el cas de l'Empordà, i més en particular de la plana litoral, aquesta línia de recerca té encara més sentit si tenim en compte dues consideracions afegides: en primer lloc, que el paisatge és l'element que d'una forma més intensa contribueix a la singularitat d'aquest territori; segonament, que es tracta d'un paisatge caracteritzat per un constant i intens dinamisme, tant d'origen natural com antròpic.

La reconstrucció dels paleopaisatges i de les formes de vida i de producció que els caracteritzaven és una tasca complexa que requereix metodologies interdisciplinàries i l'ús simultani de diversos tipus de fonts (documentació escrita, treball de camp, cartografia,

memòria oral, toponímia). Només així és possible obtenir-ne una imatge nítida per a cada etapa històrica i entendre els canvis viscuts. Afortunadament, en els darrers anys, una sèrie de recerques –la majoria de les quals publicades recentment– han permès grans avenços en el coneixement de la dinàmica històrica del paisatge de la plana empordanesa així com en el de les formes de vida i d'aprofitament dels recursos que l'han caracteritzat. El llibre de l'arxivera i historiadora Marisa Roig Simon s'inscriu plenament en aquesta línia de treball i permet una aproximació precisa al paisatge del sector meridional de la plana altempordanesa, el comprès entre Sant Pere Pescador i Empúries.

La idea original del llibre neix d'una conferència de l'autora en el marc de les Jornades que organitza anualment el Centre d'Estudis Escalencs conjuntament amb l'Arxiu Històric de l'Escala –enguany se n'ha celebrat la catorzena edició– i que va tenir com a objecte la dinàmica hidrològica i l'acció de l'home en el curs baix del Fluvià entre els segles xviii i xx. Les evidències cartogràfiques i documentals exhibides en el decurs d'aquella sobre la desembocadura del Fluvià a Empúries abans de 1740 motivaren que a Roig se li encarregués un llibre que aprofundís en la història d'aquest riu, ampliant la recerca cronològica fins al segle xvi i explotant l'abundant documentació escrita i cartogràfica localitzada per l'autora.

El volum s'inicia amb un apartat introductori en el qual se situa el lector en l'origen i l'evolució de la plana al·luvial de l'Empordà i del seu poblament,

prenent com a punts de referència les tesis ja clàssiques d'Albert Compte i Ivette Barbaza a més d'un seguit de recerques geològiques i arqueològiques recents impulsades des del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries.

A partir d'aquí el llibre s'organitza en dos grans blocs. Per una banda, una descripció del territori a partir de diferents testimonis cartogràfics i documentals que permeten apreciar de forma diacrònica l'evolució i transformació del territori per on transcorre el curs baix del Fluvià. Hi destaca un estudi aprofundit sobre la importància econòmica del riu: des de la importància de l'agricultura de regadiu, la ramaderia, la molinaria, la pesca fins al comerç marítim desenvolupat en el seu darrer tram entre el molí de l'Armentera i el grau d'Empúries. De l'altra, un estudi de la dinàmica hidrogràfica del riu Fluvià al llarg dels segles moderns i contemporanis i dels seus efectes en les comunitats humanes riberenques, que secularment han hagut d'adaptar-se i protegir-se davant de les periòdiques avingudes.

De la recerca duta a terme per Roig cal destacar l'esforç per localitzar mapes, plànols i fotografies històrics i actuals de la zona que, convenientment analitzats, permeten datar i entendre els principals canvis esdevinguts en el territori. Ha sigut un encert que el llibre hagi inclòs nombroses reproduccions totals o parcials d'aquests documents perquè la seva observació ajuda el lector a una millor comprensió de l'objecte d'estudi.

El resultat final ha superat amb escreix el propòsit inicial. El llibre de Marisa

Roig és molt més del que es podria despendre del seu títol. S'hi recull la història del riu Fluvià en els darrers segles, sí. Però el lector hi podrà trobar molt més que això. Roig ens parla també dels canvis en el paisatge, de les comunitats humanes, de les activitats econòmiques i de les estratègies seculars per protegir-se del riu i per transformar el territori. En definitiva, doncs, ens parla de com s'ha transformat històricament la plana empordanesa i del paper que hi han jugat tant els elements naturals com l'acció antròpica. I ho fa amb una perspectiva àmplia i diversa, permetent copsar la totalitat del mosaic d'elements que conformen el territori i la seva dinàmica històrica. Es tracta, doncs, d'un llibre important i necessari, que contribueix al coneixement històric del nostre territori. La nostra enhorabona a l'Arxiu Històric i a l'Ajuntament de l'Escala per l'encert d'aquesta publicació que inaugura, amb qualitat i bona factura, la col·lecció ARXIU HISTÒRIC l'Escala. Sens dubte, una magnífica declaració d'intencions.

Josep Colls Comas

La joventut de la revolució

Josep Pallach

Edició a cura de Joan Armangué

Figueres: Ajuntament de Figueres, 2021

107 pàgines

De Josep Pallach s'ha focalitzat l'anàlisi històrica i politològica en la seva vida adulta a l'exili o bé en el desenvolupament d'un pensament propi social-demòcrata, catalanista i euro-peista que acabà perfilant una de les

línies força de la política de la transició a Catalunya fins a la seva mort a principis de 1977. Tanmateix, la seva joventut figuerenca fins a la fi de la guerra no ha gaudit encara de l'atenció necessària per interpretar el personatge ni el context. Cosa que probablement ens ajudaria molt a entendre la seva evolució (transformació) adulta posterior. Aquest llibre a cura de Joan Armangué ens presenta l'oportunitat d'acostar-nos-hi de forma ordenada i també suposa, si l'aprofitem, una invitació a reflexionar-hi a través de la veu del propi protagonista, a través de fonts primàries.

El títol triat, un article del mateix Pallach de febrer de 1937, defineix en essència la temàtica global del llibre. Efectivament, estem davant d'un recull d'articles, majoritàriament periodístics (alguns escolars) on el concepte joventut i la idea de revolució queden totalment entrelligades.

Però, que entenem per joventut? La joventut és una idea relativament recent, fruit del desenvolupament de les societats contemporànies, especialment derivada de les lluites del moviment obrer que tenen com a conseqüència assolir el retard en l'accés al món laboral, paral·lelament a la generalització de mecanismes d'educació formal que a poc a poc es van ampliant i democratitzant. La joventut ha estat un concepte inicialment masculí ja que la dona, fins ben entrat el segle xx, el període de trànsit entre el món infantil i l'adult era ben curt (fins i tot inexistent) i transitava per altres paràmetres.

Pallach, en aquests escrits recopilats, ens mostra perfectament el naixement d'una consciència generacional (joventut) que implica el qüestionament dels valors tradicionals i la proposta d'una idea alternativa, però gens definida, la revolució. Una revolució més identificada en l'acció i la força (fins i tot violència), també com a actitud vital i passional, que no pas en un estricte programa polític articulat: "Caldrà fer allò que per tolerància va deixar de fer-se (...) Amenacem amb la confiança de tenir els vots del poble." (pàg. 60).

La joventut, doncs, entesa com a avantguarda i com a subjecte polític concebut de forma autònoma a la resta de la societat. Com aquells que portadors d'una consciència alliberada derrotaran la vella política per assolir la construcció de l'home nou. Estem, doncs, davant d'un radicalisme. "La joventut no està per claudicacions." (pàg. 92) afirmarà en el que suposa tot un manifest d'una actitud d'insatisfacció amb la realitat social viscuda.

Josep Pallach s'havia socialitzat en una família i en una societat on la tradició republicana (lleugerament d'esquerres) era ben present, fins i tot n'era el model d'institucionalització reformadora des de feia algunes dècades. La joventut de la revolució, però, havia de trencar sense contemplacions amb aquest passat. Però el procés no es fa de cop. La lectura cronològica dels articles ens permet copsar un clar decantament progressiu, des del pragmatisme possibilista inicial del Pallach més adolescent fins a la definitiva militància en les joventuts del Partit Obrer d'Unificació Marxista.

La decepció en la involució dretana dels governs republicans, especialment a partir de 1933, que acabà amb les esperances i il·lusions de l'abril de 1931 n'és el factor clau. L'energia vital s'adreça aleshores contra la dita democràcia burgesa i a favor de la revolució contra el capitalisme per acabar també amb el feixisme naixent.

Els escrits de Pallach ens permeten d'observar, en detall, els límits del republicanisme figuerenc per a la joventut del moment. Unes joventuts revolucionàries que volen el seu espai en la política i en la societat local i que senten la necessitat de fer sentir la seva veu pròpia: "La seva veu, que expressa l'autèntic, el veritable pensar de la classe treballadora." (pàg. 99).

Però la idea de revolució en aquell món europeu d'entreguerres no tenia perquè anar associada al comunisme, món al qual milità Pallach. El seu antagonista principal, el feixisme, no deixava de ser també un pensament revolucionari. Ambdós eren pensaments profundament moderns, dues revoltes contra una democràcia liberal, que ni en el seu vessant més socialitzant donava les respostes que prometia.

En aquest context, les joventuts dels partits foren un mecanisme d'enquadrament molt potent pel seu activisme i combat. Aquest darrer, un concepte que el mateix Pallach no abandonarà i que donarà nom a un llibre seu publicat el 1954 "El nostre combat" el qual significativament s'inicia amb un capítol titular "Les lliçons del passat": les lliçons del que va viure i fer en primera persona i que és objecte d'aquest recopilatori.

La joventut de la revolució no és un llibre per ser llegit autònomament, sinó per connectar en la vida posterior del mateix Pallach i el seu context. Seria interessant, per tant, que aquests articles publicats (molt ben publicats) i posats a disposició de tothom, estimessin la necessitat de fer recerca que ens posés llum en una generació de figuerencs i empordanesos que van tenir molta més presència en el debat i l'opinió pública local del que sovint suposem. Ens calen estudis sobre les joventuts dels partits de la comarca, sobre el perfil dels seus membres, la seva presència en el món associatiu, les seves idees, la interacció amb les militàncies adultes. En definitiva, ens cal posar sobre la taula altres Pallachs que no van escriure però que van constituir la joventut de la revolució. Però sense oblidar, per tenir una història analítica i equilibrada, la joventut de la reacció. Que també hi era.

Albert Testart Guri

L'exili català antifranquista (1939-1977): importància i significació

Enric Pujol i Casademont

Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2021

20 pàgines

Sempre cal celebrar l'entrada d'un investigador empordanès com a membre numerari d'una secció de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), en aquest cas Enric Pujol. Historiador de llarga trajectòria de recerca i publicació en temàtiques d'història contemporània, sobretot en l'àmbit de la història

cultural i intel·lectual i un dels pioners en un camp temàtic, encara massa poc treballat i menys divulgat, com és l'exili antifranquista. No és estrany, doncs, que el seu discurs de recepció a la Secció Històrico-Arqueològica versés sobre aquest darrer tema, molt menys ara que dirigeix una de les institucions culturals públiques dissenyades precisament per donar a conèixer aquest fet, el Museu de l'Exili de la Jonquera en el qual ja havia col·laborat fa anys en el seu disseny i estructuració.

Pujol s'ha caracteritzat per ser un estudiós del tema de l'exili des dels inicis de la seva etapa d'investigador. Només hem de recordar la seva acurada tesi doctoral entorn la figura de l'historiador Ferran Soldevila, així com també la seva coordinació de diversos llibres col·lectius sobre el balanç de l'exili antifranquista. Per exemple, l'editat el 2003 pel Cercle d'Estudis Històrics i Socials de Girona on ell mateix participa amb una anàlisi de les arts plàstiques (una altra faceta de la seva vida intel·lectual) a l'exili i que tindrà una segona part tres anys més tard.

Aquest discurs recent de Pujol, text excel·lentment publicat com sempre per l'IEC, ens mostra un panorama contextualitzat de la recerca acadèmica feta fins al moment però, encara més important, ens ajuda a situar-nos des del punt de vista metodològic i conceptual. Massa vegades, llibres o estudis amb bona intenció i amb voluntat de difusió ràpida i fàcil, no paren atenció en el rigor necessari ni en la caracterització adequada a l'hora d'afrontar un repte com és l'estudi del que suposà

l'exili català a causa de la victòria del franquisme el 1939.

I aquí se'ns presenta una pregunta fonamental. Què diferència aquest exili antifranquista d'altres que també es produïren durant la guerra? D'altres exilis que el rigor i l'honradesa intel·lectual de Pujol els situa també en aquesta categoria, però lògicament en un altre pla. Doncs, que l'exili antifranquista va durar molt més. El gruix de l'exili de 1936, bàsicament de gent de la Lliga, conservadors, religiosos, tot i que també alguns republicans, pogueren tornar el 1939 amb la victòria de l'exèrcit dit nacional. En alguns casos, el com i amb quines conseqüències (no sempre positives) per a ells un cop el franquisme s'aferma i es consolida és tot un altre tema. De fet, alguns no tornaren, i aquí hi podem posar encara que amb trajectòries i actituds diferents personatges tan significatius com el polític Francesc Cambó o el cardenal Vidal i Barraquer.

La guerra mundial suposà una nova persecució dels exiliats que generà una nova geografia. Els primers destins més propers com França obliguen a molts exiliats catalans a unir-se a la resistència contra el nazisme, però també d'altres inicien una segona etapa del seu exili a diversos països llatinoamericans. Pujol, editor de nombrosos llibres que han rescatat la figura literària de Ferran Soldevila sota forma bàsicament de dietaris, no podia deixar de situar en un pla destacat el que suposà per a les lletres catalanes precisament l'activitat de nombrosos escriptors, poetes i assagistes al continent americà. Sense oblidar lògicament la premsa,

precisament a Mèxic s'edità *Quaderns d'Exili* on participaren personalitats tan importants i influents en el futur de les lletres i també de la política catalana com Joan Sales, Ramon Galí o Lluís Ferran de Pol. Pilars del que s'ha vingut a anomenar redreçament nacional.

Un aspecte interessant de l'escrit de Pujol, és que situa el fenomen en el llarg termini. Massa sovint no s'inclou injustament en l'anàlisi de l'exili català antifranquista tota aquella gent que amb el règim ja consolidat també va marxar del país per les seves idees i activitats, sovint clandestines. Sobretot a partir de 1960, amb una oposició política a l'interior més activa, tot i que encara molt minoritària i poc organitzada, tornarem a trobar exiliats. No tan massius com al 1939 però sí que hi trobem figures puntuals amb un pes important de militants del PSUC.

Així mateix, és important la remarca que fa Pujol dels límits de la transició democràtica que mantenen fora de Catalunya algunes personalitats que estan en desacord amb la configuració del nou règim. El retorn de Josep Tarradellas el 1977, malgrat la seva importància i transcendència, no tanca l'exili antifranquista.

Finalment, aquest balanç acadèmic que ha presentat Enric Pujol ens hauria de servir també per adonar-nos que malgrat la gran feina feta en les dues darreres dècades per visibilitzar l'exili antifranquista, un significatiu oblit més del procés de transició iniciat el 1978, ens cal encara rescatar de l'oblit moltes de les iniciatives culturals i polítiques d'exiliats més anònims. Hem de recor-

dar que quantitativament van suposar el gran gruix dels catalans que van ser forçats a marxar del seu país i a viure en unes condicions no sempre dignes. Si és que cap exili pot tenir el qualificatiu de digne.

Albert Testart Guri

Made in Figueres. La ciutat de la locomoció

Autors diversos

Figueres: Ajuntament de Figueres, 2022
137 pàgines

Josep Algans, Manel Gràvalos i Francesc Guillamet han estat els comissaris d'una magnífica exposició a la qual Figueres hi està poc acostumada i molt menys, per la seva temàtica, en el marc del Museu de l'Empordà (amb una derivada a la Sala de l'Escorxador). La identitat industrial, mai hegemònica i sempre minoritària, havia estat, no obstant això, un tret característic de la contemporaneïtat de la ciutat. El catàleg que acompanya aquesta mostra de *Made in Figueres* és un exemple d'un sòlid testimoniatge que ens obre el compàs d'una mirada al passat recent de Figueres sempre massa centrada encara en la idea de ciutat de serveis i comercial o de capital de comarca agrícola.

Jaume Santaló, qui ja ens ha demostrat en diferents articles sobre la indústria figuerenca del XIX i principis del XX un coneixement ampli de la matèria, ens ofereix ara al catàleg un tast del que va ser (parcialment encara avui en dia ho és) un sector clau en l'economia local, la indústria de bicicletes i de motocicletes. Una tradició que s'inicia amb

força la dècada dels trenta impulsada pels factors proteccionistes derivats de la crisi del 1929 i que afecta directament la importació de bicicletes i accessoris. Figueres, amb una àmplia cultura d'indústria metal·lúrgica, tant per mà d'obra especialitzada com per una xarxa de petites empreses i tallers, va tenir l'oportunitat d'esdevenir un clúster. Diferents iniciatives van ocupar el mercat que fins aleshores dominava la importació francesa. Ben interessant és la part de l'article que analitza la situació de la postguerra civil, no només per les dificultats d'abastament conegudes i que afecta a la continuïtat de la producció i la qualitat del producte, sinó per la ubicació dels empresaris dins l'entramat polític i sindical del nou règim franquista. Però, encara més, per les condicions materials laborals dels treballadors, un camp de recerca gens estudiat a escala local i que caldria aprofundir en el futur en relació amb protestes, vagues, etc.

No obstant això, la cultura industrial no és només una combinació, desenvolupament i enfrontaments d'inputs econòmics. També ho és de mecanismes de generació d'una forma d'encarar la sociabilitat a través de gremis i sindicats i, en una activitat com la de les bicicletes i les motocicletes, l'abast ciutadà d'una activitat lúdica i esportiva. Així, la història dels diversos clubs ciclistes i de motos amb tot un seguit de campionats i proves que s'organitzen a Figueres no és gens aliena a aquesta atmosfera que ha respirat la ciutat durant algunes dècades. Una història que mereix, de cara al futur, una anàlisi amb molta més profunditat de la que

s'ha fet fins ara i lligar-la a una veritable història social (i política) de l'esport empordanès.

Però encara hi ha una altra dimensió ben interessant vinculada a la indústria de la locomoció. Ens hi acosta amb detall un article de Mariona Seguranyes, l'art. L'ideal de la modernitat va íntimament associat al moviment, a la màquina. No ens cal anar a buscar els futuristes i anar a Itàlia per entendre-ho. Dos pintors empordanesos com Salvador Dalí i Joan Padern ens han donat mostres més que significatives d'aquest maridatge entre la tècnica que marca una època i el seu derivat cultural que ho interpreta, potencia i critica alhora. Seguranyes amb gran minuciositat situa Dalí i Padern en un context de creació vital vinculat a aquest despertar de les avantguardes on el maquinisme hi tenia un lloc preponderant. Però només inicien una tradició. Podem veure com per aquesta porta hi van entrar també altres artistes com ara Tharrats o Vallès. De fet, l'art contemporani no podia estar al marge de la tècnica (n'és contemporani), una tècnica que anava evolucionant exponencialment i que condicionava completament la vida quotidiana de qualsevol ciutadà d'un país occidental. Els creadors no en podien restar al marge, encara que progressivament la crítica i la denúncia de certs usos s'hi fa present en les seves obres fins a arribar a la defensa del proteccionisme, dit també ecologisme.

Per comparació, el catàleg ens mostra com els artistes han estat més al dia que molta indústria local. La innovació productiva i la conquesta de nous

mercats que va portar a algunes empreses figuerenques (en aquest cas de la locomoció) al capdamunt del seu sector, no va continuar el ritme que calia per sobreviure a un capitalisme globalitzat. Els límits d'aquest fracàs relatiu està fora de l'abast i la intenció d'aquesta exposició i el seu catàleg. Però podríem avançar alguns aspectes: manca de política (i consciència) industrial, avantatges comparatius en altres sectors a la llarga amb menys valor afegit...

Potser precisament aquest exercici de nostàlgia que hem pogut gaudir en forma d'exposició només ha estat possible ara que molta de la història figuerenca que s'hi analitza ja no és ni tan sols arqueologia industrial. A veure si amb aquesta mostra es pot aconseguir despertar la necessitat de recuperar, encara que només sigui per a l'estudi històric (hi ha molta recerca a fer) o el turisme..., un àmbit del passat de l'economia figuerenca que va demostrar que les oportunitats cal primer treballar-les i després saber-les aprofitar. Però també, conservar i evolucionar.

Albert Testart Guri

Turista a babord! Franco, biquinis, toros i sangria

Sebastià Roig

Lladó: Úrsula Llibres, 2021

226 pàgines

No sempre els llibres d'història solen contenir dosis d'humor i d'ironia, de fet, gairebé mai. Normalment, per no dir sempre, ens trobem amb textos de cert to acadèmicista. Sovint són escrits amb

una voluntat d'expressar rigor i seriositat en l'anàlisi dels fets i en les pròpies formes d'expressió. Però, per sort, enlloc no està escrit que hagi de ser així. Història i diversió poden anar plegades. Quan això passa, com ara en aquest llibre de Sebastià Roig (ja des del mateix títol), els lectors ho agraeixen. Esperem que l'editor també.

Turista a babord!..., encara que sorgit d'una beca vinculada al món de la creació artística (Agita), és un llibre pensat i estructurat des de la metodologia de la recerca històrica. La sort és que Roig és veritablement un creador, un narrador. Sap unir les dues facetes. Fa massa anys, i dècades, que la recerca històrica i la capacitat narrativa, en nom d'una malentesa idea de ciència social, no van gaire agafades de la mà.

Però Roig ja ens va demostrar fa anys en llibres sobre la història de l'empresa de ceres Roura o sobre la implantació de l'hoquei sobre patins a la ciutat de Figueres que és capaç d'unir hipòtesis teòriques i recerca empírica. En aquest nou treball aconsegueix desenvolupar una temàtica clau del franquisme tardà: les contradiccions internes que té la dictadura per consolidar-se i perdurar. Per una banda, la necessitat (i dependència) que té de l'entrada de divises a través del turisme tot aprofitant un recurs natural com el sol i una situació conjuntural, el diferencial de preus amb Europa, i per l'altra, la voluntat de mantenir (i imposar) una línia ideològica basada en el nacionalcatolicisme amb totes les seves derivades morals.

Roig parteix d'un material primari molt concret, la premsa gironina, fonamen-

talment *Los Sitios de Gerona* (1943-1988), un diari fundat originalment com a òrgan de Falange i que formà part de l'ampli entramat de mitjans de comunicació del règim a través dels quals intentava (ho va aconseguir?) modular la interpretació de la realitat de la societat. Tot i que també passen per la pàgines de *Turista a babord! ... d'altres diaris i setmanaris de la província* (ara en diem demarcació) que parlen, com diu el subtítol, de *Franco, biquinis, toros i sangria*, la tria de *Los Sitios* com a vaixell insígnia del relat marca i condiciona, en gran part, el contingut de tot el llibre. Haver anat més enllà i haver analitzat tota la premsa editada durant el període triat probablement hi hauria donat un contingut acadèmic clàssic (i hauria tingut algun aplaudiment més) però tampoc no hauria aportat més rigor i informació, ja que hauria fet perdre la frescor i el ritme de la lectura àgil que es mantenen des de la introducció fins a les conclusions.

L'anàlisi d'aquest turisme de masses, que ocupa fonamentalment i de forma progressiva i depredadora el litoral marítim durant els estius, ens permet observar aspectes clau del franquisme que sovint no apareixen en estudis més generalistes. Sobretot ens acosta a la construcció d'una cultura popular i d'una imatge d'Espanya (Catalunya també) que es forja a partir de la massificació del moviment estacional de la població europea (a poc a poc també de la interna encara sotmesa al règim) i la difusió de la televisió (aquest seria tot un altre tema molt més llarg d'abastar). Una imatge elaborada que té com a funció primordial blanquejar una dicta-

dura nascuda del feixisme més profund i que és capaç d'acomodar-se a una guerra freda que facilitarà la seva continuïtat i transformació. Una imatge que a grans trets encara es manté com a tret distintiu i que conforma tot un imaginari col·lectiu majoritari sobre la nació espanyola (la catalana també?).

La famosa campanya dels *25 años de paz* (per a alguns) i el conegut eslògan *Spain is different* són dues cares de la mateixa moneda. Fórmules, més o menys reeixides, d'imposar un relat sobre un territori que intenta ser prou semblant a l'Europa liberal guanyadora de la segona guerra mundial, apte doncs per deixar-hi els diners (com més millor), però no tan igual com per tenir un sistema democràtic i laic.

En aquesta contradicció del sistema, aquesta nafra, és on Sebastià Roig hi posa literalment el dit i ens mostra un règim perdut en ell mateix. Tanmateix suficientment fort per mantenir-se i projectar-se endavant, massa endavant. Articulistes casposos que es posen les mans al cap pel vestuari (pel poc vestuari) dels turistes (les turistes de fet), capellans escandalitzats que malden per mantenir una moral preconciliar (de Trento), falangistes desubicats que veuen el perill de la difusió d'idees dissolvents... tots aquests personatges i més ens apareixen en el llibre de Roig. Vist des d'avui en dia els seus textos ens poden semblar bromes escrites per l'autor del llibre, però no ens confonguem, com a lectors ens cal llegir amb deteniment on són les cometes. Les frases que hi ha dins són originals encara que ens semblin sortits d'un còmic.

Però el franquisme no era cap còmic ni feia riure. De les conseqüències de les transformacions socials i polítiques de l'Espanya dels anys seixanta dirigides i orientades per les estructures profundes del règim, encara en vivim. Precisament perquè formen part de la cultura oficial hegemònica, també banal, costa que les anàlisis més fredes arribin al gran públic. Potser, aquesta aproximació, no per personal i original menys sòlida i reflexionada, de Sebastià Roig, permetrà fer un forat a la crítica d'uns anys i d'un règim massa desconeguts en la seva transcendència.

Albert Testart Guri

75 anys. Els Cursos d'Arqueologia d'Empúries (1947-2021)

D. A.

Empúries: MAC-Empúries i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 2021

210 pàgines

Hi ha fets culturals que, si els observem amb atenció, si els analitzem amb cura, són sorprenents, difícils d'explicar, gairebé miraculosos. L'any 2021 va tenir lloc, en el marc bellíssim de les ruïnes d'Empúries, el Setanta-cinquè Curs Internacional d'Arqueologia. Poca broma. Només que hi pensem una mica, quinze lustres són una xifra que impressiona. Dues generacions i mitja. Tota una vida.

Quan ara fa uns anys s'havia acomplert el mig segle de vida (1997), que ja era una gesta digna de consideració, per diverses raons, totes mesquines i insubstancials, la fita passa amb més pena que glòria. Ara, però, ens n'hem

rescabalat. Qui havia d'estirar el carro ho ha fet; qui ho havia de fer possible econòmicament i institucionalment, també. Enhorabona. Amb aquell precedent lamentable no ho acabàvem de veure clar.

Els actes, malgrat la presència fantasmal de la pandèmia, s'han pogut celebrar, alguns parcialment virtuals (*Jornades sobre els cursos d'arqueologia* celebrades a finals de juny de 2021) i altres presencials, amb tot el que això comporta d'emotiu. Quan pertocava (juliol de 2021), va tenir lloc com sempre el setanta-cinquè curs que –no podia ser de cap altra manera– era dedicat a commemorar aquella efemèride, aquell miracle, i poc després, en un esplèndid dia de tardor, la jornada oberta a tots els antics alumnes i professors de tots els *Cursos* que poguessin o volguessin ser-hi presents, amb visites guiades pel jaciment on s'insistia sobre les darreres novetats de la recerca arqueològica, uns parlaments al·lusius no massa feixucs i un sopar a peu dret en un envelat que aixoplugava els assistents i on era possible saludar companyes i companys, amigues i amics, alguns dels quals no vèiem des del curs corresponent, de vegades molt endarrere en el temps. I la traca final: l'edició d'un volum de 212 pàgines, molt il·lustrat, que és un testament de tres quarts de segle de glòria absoluta i que és un record i un homenatge de tots aquells i aquelles que han fet possible una fita que, vista fredament, fa posar els pèls de punta. No hi ha cap altre curs d'aquestes característiques amb un historial tan llarg; molts dels que van néixer a la seva imatge i

semblança, aquí i allí, han desaparegut pel camí o malden per sobreviure gràcies a l'esforç titànic d'aquells que en tenen cura.

La importància del catàleg és primordial: *scripta manent, uerba uolant*. Quedarà constància escrita d'un projecte que va començar, fa una pila d'anys, de la mà de Martín Almagro i Lluís Pericot quan, en aquest país, estàvem immersos en una llarga, trista i duríssima postguerra.

Substancialment, què és? Un llibre molt acurat que aplega diversos articles (presentació institucional que signa el director del MAC (J. Boya); P. Castanyer, M. Santos, El Hernández, J. Tremoleda i C. Oliveras, "Passat, present i futur dels Cursos d'Arqueologia d'Empúries"; F. Gracia, "El projecte de Martín Almagro Basch per potenciar Empúries. Els Cursos Internacionals d'Arqueologia; *Els 'meus' Cursos d'Empúries. Uns records*"; D. Bernal, A. Arévalo i Á. Muñoz, "Baelo Claudia y la formación de campo en Arqueología Clásica en Andalucía: hacia un necesario 'campotrofismo'"; M. Á. Cau, "Los cursos de arqueología como complemento en la formación universitaria: algunas reflexiones y perspectivas de futuro") i, immediatament, la part més valuosa, segons la nostra modesta opinió, una detallada crònica de cada un dels setanta-cinc cursos emporitans que ha exigint una feïnada a l'hora de recollir dades. Una gràcia afegida la constitueix la voluntat d'il·lustrar cada campanya amb alguna fotografia que recorda aquells dies. Hi ha –i no podia ser de cap altra manera– una marcada diferència entre els primers anys, amb poques

fotografies conservades, i els darrers, on la documentació gràfica ha augmentat exponencialment. Ateses les mancances de la documentació oficial, sobretot pels primers vint anys, ha calgut moure cel i terra per aplegar notícies i material divers. I sorprèn positivament constatar fins on s'ha pogut arribar.

El volum es complementa amb uns índexs utilíssims i ben entretinguts on sota el títol genèric de "Participants en els Cursos d'Arqueologia d'Empúries" trobem tres subapartats que permeten moure's ràpidament i còmodament en la recerca d'un nom o d'una data ["Participants en l'organització dels Cursos d'Arqueologia d'Empúries (1947-2021)", "Participants com a professors convidats en els Cursos d'Arqueologia d'Empúries (1947-2021)", "Relació d'alumnes i assistents als Cursos d'Arqueologia d'Empúries (1947-2021)"] dona el nom de tots aquells que, d'una manera o altra, hi han participat: alumnes, professors, organitzadors, que permeten reconstruir fites passades, recuperar noms de companyes i companys d'aquella avinentesa, pràcticament oblidats, i, sempre, recordar els *vells bons temps*.

Cal felicitar els autors materials del catàleg (i de la brutal feïnada que hi ha darrere i que, potser, no es percep) però també tots aquells, vius i difunts, que han fet possible aquest miracle, que uns cursos universitaris d'arqueologia no només no han desaparegut sinó que, set dècades i mitja després, continuen ben vius, demostrat la seva utilitat i la seva vigència. Un èxit que només s'explica pel treball d'unes quantes generacions d'arqueòlegs i per la

increïble capacitat d'anar-se adaptant a nous reptes i noves realitats. I, també, per l'ajuda decidida de la deessa Fortuna.

J. M. Nolla i Brufau

La Modesta

Rosa Maria Moret

Figueres: Brau edicions, 2021

197 pàgines

Aquest no és un llibre d'història, és la reconstrucció de la vida d'una dona, la Modesta Palé Gallart (1891-1991), de Rabós, que va viure cent anys. Viure un segle, ja podria ser objecte d'una narració. Però és que la vida de la Modesta, val la pena resseguir-la. És una dona humil. I, singular. Diferent a moltes altres, semblant en molts aspectes, però en cap cas prototípica.

De família jornalera, com les seves germanes, no anà a escola. Era analfabeta. No saber de lletra, però, no impedia que fos molt espavilada. La seva vida d'infantesa es limitava als entorns de Rabós. Els animals, les plantes i l'hort de la família Rebeca, com es coneixia casa seva. Caminar i córrer pels voltants li donaren un coneixement que no hauria trobat en els llibres. Ben aviat, amb la mort del pare i el suïcidi d'una germana, essent com eren quatre germanes, va haver d'anar a jornal, a fer les veremes a França i anar a servir. I ho va fer, per mediació d'una germana que havia fet el mateix procés, a Portbou. El poble, amb la frontera ferroviària, era una referència a l'extrem oriental de l'Albera. On passà diferents anys, fins que acabà en una fonda a Espolla, on

trobà l'home amb qui es casà. Això era el 1918. Ja era gran. I es casà amb un hereu de Tortellà, amb un negoci de tartanes i correu, un transportista. Ben aviat, decidida com era, es feu càrrec d'una tartana, i com un mosso més, defensava el jornal. Una dona en una tartana, feia parlar. Més a les seves cunyades, solteres, que s'havien quedat mestresses de la casa a la mort de la mare. Tingué un sol fill, al cap d'anys de casada. I el marit morí ben aviat. El bon casament que havia fet, es convertí en un turment. L'empresa de transports, amb els primers cotxes, anava de mal borràs. La família del marit feia per maneres que el nen, que anava amb la mare tot el dia, deixés els camins i s'assentés a Tortellà, hereu com era. A tot això, com si d'un llibre d'aventures es tractés, la Modesta va ser desnonada de la casa de Figueres, on vivia, quan deixà de pagar l'arrendament la família política. Amb el que duia a sobre, hagué de fugir. Esquerpa de mena, per temor, real, ja que tant una germana, com les cunyades, havien donat ordre de cerca i captura de la Modesta per declarar-la incapacitada i prendre-li el fill, es va fer escàpola i va anar-se'n a la muntanya per por a perdre'l. Coneixedora de tots els indrets: pels que sabia, i pels que havia après, procurà de no ser enxampada. I això en plena Guerra Civil. La misèria l'empenyia. La fugida per por a perdre el fill, la va portar a dormir al ras, en marges, balmes i barraques, on podia. I el nen, el seu nen, la raó de ser de la seva existència, va morir denerit i de fred. Finalment, sense fill, no tenia res a perdre. Passa a França, cosa habitual entre la gent de l'Albera, ja ho

havia fet de jove. Hi tornava just quan la França col·laboracionista s'instaurava. Decidida, primer treballà de jornalera en terres del Rosselló, era bona treballadora, des d'on es traslladaria a Compiègne, al Nord de França, on acaba per ser, una altra vegada, conductora de carruatges en un negoci que traslladava gent als trens de la mort. Amb la mala sort que acabaria en un camp de concentració nazi, a Alemanya. De la qual en sortiria viva. Supervivent. I podria retornar a Rabós, on malviuria, fins que la casa, destartalada com estava, li cauria. Uns veïns li deixarien una cabanya per aixoplugar-se. Ingressaria al psiquiàtric. I acabaria els seus dies a l'hospital de Figueres.

Sens dubte, una vida anònima, singular, la de la Modesta, i que Rosa Maria Moret, de qui en tenia el record i les vivències del veïnatge, ha volgut mostrar. Singular, perquè, de no ser aquest llibre, no deixaria de ser una dona estranya, malfiada, que vivia sola, sense ningú més. Que vivia del que trobava a l'hort, als marges o a la muntanya, o el que els veïns li proporcionaven, les solidaritats vilatanes són reals, i que s'escalfava amb els buscallers que recollia al bosc. Vivia, o sobrevivia, amb poc. Una vida singular que, de no ser Rosa Maria Moret, els historiadors sols en sabríem la data de la inscripció en el registre civil, la del casament amb l'hereu de Tortellà, també ja gran, que no li resultà sospitós fins que desaparegué una temporada a Cervera de la Marenda per negocis, d'on tornà malalt de mort i la data de defunció. Una dona vídua, amb un nen petit, en una guerra i una dura postguerra, que la portà a

l'altra banda de la frontera, com a refugiada, fugint de tot i de res, del passat. Una dona que, com a molt, els historiadors haurien trobat l'ordre de cerca i captura emesa per les autoritats municipals i l'encontre de la mare i el fill mort per la guàrdia civil en la immediata postguerra. I poca cosa més. Una dona vídua, sola i vella, que vivia en la indigència només cridava l'atenció dels nens de Rabós. Una dona que sentia veus interiors que la trastornaven. Però que ha tingut la sort que ara se'n refaci la seva memòria. Pot semblar una vida estranya. I ho era. Però sobretot ha d'ajudar a entendre altres dones velles, solitàries, amb un farcell de records a la seva esquena que no les deixaven viure. La bogeria és una diagnòsi massa fàcil. Cal fer la biografia de les persones singulars, valentes i decidides. Aquí se'n traça una història, s'hi ressegueix una vida. *Si non è vero, è ben trovato*.

Il·lustra, per altra banda, un món que desapareixia. L'empresa de tartanes és tot un símbol d'aquest món que s'acabava. La vida quotidiana d'aquesta zona de l'Albera: de Rabós a Espolla, de Rabós a Portbou, com a molt: Figueres, Sant Quirze, el mas Pils o Cervera de la Marenda, és ben dibuixada pel tragí constant, no sols durant la guerra i la postguerra, que també, sinó de sempre. És una història de camins i de corriols, de passar i traspasar, i tot a peu o en tartana. Una vida rescatada de l'anonimat que ha tingut la sort de trobar qui volgués escriure-la.

No és un llibre d'història, o sí. No hi ha més dades de les que l'autora s'ha servit per construir un retrat cronològic.

Però, sens dubte, ens informa, i molt, de la vida que devien passar moltes "modestes", dones fortes i valentes, supervivents, protagonistes d'un segle que s'esborra si ningú no en recull el testimoni. I Rosa Maria Moret ho ha fet. I és d'aplaudir, perquè no era fàcil. Altres "modestes" esperen qui les descobreixi. Són les protagonistes de la Història, sí: amb majúscules, dels humils.

Pere Gifre Ribas